

Alica ARNAUT

SLOŽENE REČENICE I NAMJERNO ZNAČENJE

Sažetak: Kada se govori o namjernom semantičkom polju, govori se zapravo o relativno širokom spektru različitih jezičkih jedinica. Na nivou složene rečenice namjerno značenje uočava se među klauzama, sastavnicama takvih rečenica. Eksplicitno namjerno značenje iskazuje se namjernom (finalnom) zavisnom klauzom. Međutim, ovo značenje može se uočiti i kod nezavisno-složenih sastavnih rečenica. Klauze u sastavu složenih rečenica mogu podleći procesu kondenzacije. Namjerne klauze podliježu infinitivizaciji, adverbijalizaciji, te nominalizaciji.

Ključne riječi: složena rečenica, namjerno značenje, finalna klauza, veznici, rečenična kondenzacija

Uvod

Kada se govori o namjernom semantičkom polju, govori se zapravo o relativno širokom spektru različitih jezičkih jedinica. Ipak, može se reći da namjera predstavlja nešto što se želi postići određenom radnjom, odnosno nešto što treba proizaći kao rezultat te radnje. Tako se namjera veže i za cilj koji se želi postići, ali je ona istovremeno i šira od samog cilja.

Iako su prilozi najčešći način iskazivanja adverbijalnih značenja (mjesta, vremena, načina, uzroka, količine), namjerni prilozi u bosanskoj jeziku ne izdvajaju se kao prepoznatljiva kategorija. Pored priložnih, prijedložnih, te prijedložno-padežnih izraza, namjerno značenje može se iskazati i klauzama unutar složene rečenice.

Zavisnosložene rečenice s namjernom klauzom

Namjerna (finalna) zavisna klauza označava namjeru, cilj ili svrhu s kojom se vrši neka radnja iskazana glavnom klauzom. Namjera je vrsta poticaja na izvršenje određene radnje. Stevanović (1974: 845) navodi da su namjerne klauze po svome odnosu prema glavnoj klauzi bliske izričnim objekatskim klauzama, budući da predstavljaju dopunu upravnog glagolu. Takvo mišljenje prihvatljivo je ukoliko imamo na umu da su se prijedložni i prijedložno-padežni izrazi ponašali kao dopune upravnoga glagola. Prema svome značenju namjerne klauze bliske su i volunta-

tivnim izričnim rečenicama, ali su istovremeno i različite od njih. Voluntativne izrične rečenice iskazuju sadržaj glagola volje ili unutrašnjeg raspoloženja, dok se namjernim rečenicama iskazuje namjera vršenja jedne organizirane i konkretne radnje glagola glavne klauze. Namjerne klauze bliske su i uzročnim zavisnim klauzama. Suštinska razlika i ovdje se svodi na činjenicu da je sadržaj uzročnih klauza uvijek ostvaren, za razliku od sadržaja namjernih klauza koji je samo planiran i još uvijek neostvaren.

Veznici namjernih klauza su *da*, *kako*, *neka*, *li*, *eda* (*e da*). Zavisne namjerne klauze sa veznicima *da* i *kako* ukazuju na to da govornik uopće ne sumnja u ostvarenje sadržaja namjerne klauze, dok riječca *li* u vezničkoj funkciji upućuje na govornikovu nadu u ostvarenje sadržaja glavne klauze. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 436) Zavisne namjerne klauze mogu se u složenu rečenicu uvesti i preko složenih vezničkih izraza u *namjeri da*, *s(a) namjerom da*, *te s ciljem da*.

Treba naglasiti i činjenicu da nema ograničenja s obzirom na poziciju zavisnih namjernih klauza u odnosu na glavnu klauzu. Primjeri iz korpusa pokazuju da se ove klauze mogu pojaviti i u postpoziciji i u prepoziciji. Ipak, može se primijetiti da je postpozicija mnogo učestalija.

Veznik *da*

Veznik *da* najčešći je veznik namjernih zavisnih klauza. Budući da se radi o vezniku čije je semantičko polje dosta široko, treba biti vrlo oprezan prilikom donošenja zaključka da li se zaista radi o namjernoj rečenici. Ne smije se zaboraviti ni činjenica da se ovaj veznik upotrebljava i u konstrukciji sa prezentom kao dopuna semantički nepotpunim glagolima ili kao jedan od načina usložnjavanja predikata.

Radnja glagola glavne klauze vrši se s ciljem omogućenja ostvarenja radnje zavisne namjerne klauze. Radnja koja se namjerava izvršiti najčešće je iskazana prezentom. Međutim, prezent u tim slučajevima iskazuje relativnu sadašnjost, budući da se namjera vršenje radnje odnosi na budućnost ili je, pak, svezremenska (Katičić 2002: 275, 276):

I uistinu Salih-beg je pričao kako je taj došao iz Banjaluke *da vidi Minku i da prosi njezinu ruku*. (ABM, 21); ...uhvati ga po pasu *da mu pomogne da sjaše*. (SKP, 87); Jašem uz njega, *da ga pričuvam*. (SKP, 87); Oženio sam se *da imadnem djece, da mi ne izumre pleme, da budem čovjek i ispunim svrhu života*. (EČL, 134); Ljudi imaju potrebu da im neko daje energiju *da rade*. (A, XI/24.12/54); Stolovi na terasi ispred hotela bili su na stolice nageti, *da se s njih voda ocijedi*.

(ABM, 34); Kako je samo mirno otišao po stražare, *da uhvate bjegunca*. (MSDS, 31).

Radnja zavisne klauze, koja se namjerava izvršiti, može biti iskazana i potencijalom kojim se inače iskazuje modalnost. Na taj način se upravo naglašava namjera s kojom se radnja glavne klauze vrši:

Učenici dužni da u toku prva tri razreda osnovne škole savladaju i ćirilično pismo, *da bi se njime mogli služiti*. (ZTK); U ovoj kolekciji koristila sam intenzivnocrvenu, petrolejplavu i zelenu boju, *da bih na neki način ostvarila spoj s etnologijom romskog naroda*. (MAG, 18); Postupa se tako *da bi oni, prije same prošnje, provjerili* da li možda djevojka ima neku tjelesnu ili duševnu manu. (SKP, 48); ...mora da „čeka“ na status uočenosti *da bi se uopšte o njoj moglo govoriti*. (KNJJ, 19/2/58).

Vežnikom *da* može se u složenu rečenicu uvesti i objekatska klauza u kojoj je manje ili više prisutno i namjerno značenje:

Nakon stanke koju je upotrijebio *da prožvače komad pogače...* (EČL, 91); Omnibus čekao *da pođe*. (ABM, 34); ...ili su se možda spremili *da opet moljakaju neku olakšicu*. (SKP, 83).

Preoblikom u dubinskoj strukturi ovih rečenica vidi se da se zavisna klauza može zamijeniti nekom imenskom riječju ili sintagmom koje onda u takvoj prostoj rečenici popunjavaju mjesto objekta (bližeg ili daljeg):

nakon stanke koju je upotrijebio *za žvakanje* komada pogače; omnibus čekao *polazak*; ili su se možda opet spremili *za moljakanje* neke olakšice.

Nešto drugačija preoblika, bez ukidanja zavisnih klauza, ukazuje da se u ovim slučajevima radi i o namjeri s kojom se vrši radnja glavne klauze:

nakon stanke koju je upotrijebio *s namjerom da prožvače komad pogače*, omnibus čekao *s namjerom da pođe*; ili su se možda spremili *s namjerom da opet moljakaju neku olakšicu*.

Zapažen je još jedan prelazni tip namjernih klauza. One se nalaze u adnominalnoj poziciji, što podrazumijeva da se odnose na neku imensku riječ iz glavne rečenice. Takva pozicija uslovljava da se tu zapravo radi o odnosnim klauzama sa namjernim značenjem. Njima se imenska riječ opisuje prema svojoj namjeni ili svrsi¹:

¹ Kategorije namjere, namjene i svrhe podudaraju se u svome osnovnom značenju, ali se ne mogu potpuno izjednačiti. Dok namjera podrazumijeva zamisao o obavljanju

Traži način, ili preža priliku, *da pređe na ono radi čega je sve ovo.* (SKP, 48); ...trenuci gotovo fizičke žeđi *da se oslobodim svega oko sebe i iza sebe.* (SKP, 58); ...a činilo mi se da nemam snage *da ih zaustavim, da ih vratim u tamu.* (MSDS, 13); ...nego u glavi tražio nekakav uzrok *da ode tetki.* (ABM, 22);...može biti uslovljeno ciljem *da se stvori posebno izražajno sredstvo za dotad „negramatikalizovanu“ semantičku kategoriju.* (KNJJ, 19/2, 64).

Preoblikom se potvrđuje značenjski status ovih odnosnih klauza. U ovim slučajevima preoblika se može izvršiti preobrazbom zavisne klauze u neku od drugih namjernih sintaksičkih jedinica (npr. priložni izrazi, prijedložni izrazi, prijedložno-padežni izrazi):

prilika za prelazak na ono, žeđ za oslobođenjem od svega, snaga za zaustavljanje, uzrok za odlazak, cilj sa svrhom stvaranja sredstva.

Veznik *kako*

U ulozi veznika namjernih zavisnih klauza nešto rjeđe javlja se i veznik *kako*. U tim slučajevima glagol zavisne klauze nalazi se u potencijalu:

Svi se užurbano pripremaju *kako bi ih obilježili na najljepši način.* (A, XI/24.12/60); Zanima nas da li su stavovi roditelja pozitivni ili negativni *kako bi se u slučaju negativnih stavova nastojala poboljšati i unaprijediti saradnja.* (ZNS, 163); Htio sam da žilavi paganski grijeh bude i jedini razlog, *kako bih druge ostavio u tami.* (MSDS, 14); ...zato molim muslimanima da ispita tu stvar, *kako se zatvoreniku ne bi pripisalo i ono što nije.* (MSDS, 42).

Riječca *li*

Već je ukazano na činjenicu da se zavisna namjerna klauza može u složenu rečenicu uvesti i riječcom *li*. U takvoj se namjernoj klauzi, također, pojavljuje glagol u potencijalu, i to u njegovom odričnom obliku. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 436) Ovim namjernim klauzama izražava se nada u ostvarenje sadržaja glagola glavne klauze:

neke radnje koja teži postizanju određenog rezultata, svrha i namjena su statične kategorije. One označavaju na što je radnja upućena, odnosno čemu neka radnja ili predmet mogu poslužiti. (Arnaut 2011: 146)

...a svijet prekopavao po goretini *ne bi li što našao* (ABM, 38); Čas ga je gledala ispod oka *ne bi li u blijedom licu, ili u nervoznom treptanju njegovih trepavica opazila što*. (ABM, 38); Posjećuju najprljavije britanske i američke domove, *ne bi li od njih stvorile mjesta ugodna za život*. (DA, XIV/4716); On je dalje od mjesta nesreće pretraživao virove plahovite rijeke, zagledao u njene dubine *ne bi li ugledao sestrića*. (DA, XIII / 4627); ...koji se uputio u Las Vegas *ne bi li izmirio jedan stari kockarski dug*. (DA, XIV / 4719).

Riječca *neka*

Riječcom *neka* mogu se iskazati različita značenja rečenice, kao što su želja, zapovijed, dopuštanje, blagoslov, proklinjanje, pa i namjera. Riječca *neka* ne javlja se često u vezničkoj funkciji zavisnih namjernih klauza, ali su, ipak, zapaženi sporadični primjeri takve njene upotrebe:

Prostrijeh košulju na sunce, *nek' se prosuhne*. (SKP, 58); ...ali ga, na domak selu, suzdržavam, *nek otac bude prvi*. (SKP, 70).

Može se izvršiti preoblika datih rečenica kako bi se pokazalo njihovo eksplicitno namjerno značenje:

Prostrijeh košulju na sunce, kako bi se prosušila; ali ga, na domak selu, suzdržavam, kako bi otac bio prvi.

Složeni veznički izrazi

Ivo Pranjković (1999: 333) govori o složenim vezničkim izrazima koji u svome sastavu imaju punoznačne sastavnice s uopćenim značenjima (mjesta, vremena, načina, uzroka, posljedice, namjere), te semantički nediferencirane veznike *da* i *što*. U ovakve složene vezničke izraze kojima se uvodi zavisna namjerna klauza spadaju izrazi *u namjeri da*, *s(a) namjerom da*, te *s ciljem da*.

Miloš Kovačević (1990: 62), također, govori o složenim vezničkim izrazima. On navodi da su oni nastali od priloških izraza na način da „obavezno dolazi do redukovanja demonstrativne zamjenice, tako da veznik nastaje ujedinjenjem padežnog oblika apstraktne imenice i samo opštesubordinacijskog veznika *da*“:

u toj namjeri → u namjeri da;
s tom namjerom → s namjerom da;
s tim ciljem → s ciljem da.

Kovačević (1990: 62) još naglašava i činjenicu da su ovako nastali veznici uvijek jednoznačni zbog leksičkog značenja imenice u njihovom sastavu, te su, kao takvi, karakteristični za namjerne klauze.

Namjerna klauza s izrazom *u namjeri da* sasvim eksplicitno iskazuje namjeru vršenja radnje. Leksema *namjera* bez ikakve sumnje ukazuje na to da se jedna radnja vrši s težnjom ostvarenja neke druge radnje:

Evropska centralna banka jučer je, očekivano, podigla baznu kamatu za četvrt procenta, na 4,25 posto, *u namjeri da* tako *spriječi* dalji rast inflatornih pritisaka. (DA, XIII/4596); ...idem ka istoku *u namjeri da podržim* pomirenje. (DA, XIII / 4624); U borbe uvode prve eskadrile kamikaza, japanskih pilota ubica, *u namjeri da uništavaju* američke brodove. (DA, XIV/4714); To bi nam svakako pomoglo *u namjeri da napravimo* ekipu. (DA, XIV/4721); Podnijela je zahtjev za razvod 1936. godine, *u namjeri da se uda* za Edvarda. (DA, XIII/4581); ...te ostajem s vama *u namjeri da opravdam* ovu čast vrijednim angažmanom. (DA, XIII/4611); ...skočile sa šestospratne spavaonice *u namjeri da pobjegnu* od požara. (DA, XIV/4730); ...ukrali bakrene oluke, ukupne dužine 21 metar, *u namjeri da ih prodaju*. (DA, XIII / 4563).

Može se zaključiti kako je spoj *da + prezent* iz zavisne klauze zamjenjiv imenskom riječju, čime se dobija prijedložni izraz:

u namjeri da spriječi dalji rast – *u namjeri sprečavanja* daljeg rasta; *u namjeri da podržim* pomirenje – *u namjeri podržavanja* pomirenja; *u namjeri da uništavaju* američke brodove – *u namjeri uništavanja* američkih brodova; *u namjeri da napravimo* ekipu – *u namjeri pravljenja* ekipe.

U ovim primjerima moguća je i preoblika kojom bi se izraz *u namjeri* zamijenio glagolskim prilogom sadašnjim *namjeravajući*, dok bi se konstrukcija *da + prezent* zamijenila infinitivom:

podnijela je zahtjev *u namjeri da se uda* – podnijela je zahtjev *namjeravajući udati se*; ostajem *u namjeri da opravdam* čast – ostajem *namjeravajući opravdati* čast; skočile *u namjeri da pobjegnu* od požara – skočile *namjeravajući pobjeći* od požara; ukrali oluke *u namjeri da ih prodaju* – ukrali oluke *namjeravajući ih prodati*.

U korpusu su zabilježeni i primjeri upotrebe zavisne klauze s vezničkim izrazom *u namjeri da* kao dopune imenskom predikatu u čijem se leksičkom jezgru nalazi adjektiv:

...odlučna je *u namjeri da obnovi* svoju napola propalu karijeru. (DA, XIII/4598); Električar iz provincije Hebei bio je ustrajan *u svojoj namjeri da napravi* automobil za ribolov. (DA, XIV / 4737); Inspektor Mihael L. bio je odlučan *u namjeri da ulovi* provalnika na djelu. (DA, XIV / 4739); ...odlučan je *u namjeri da izbjegava* krvoprolića... (DA, XIV/4719).

Preobrazba ovakvih primjera nije moguća s glagolskim prilogom sadašnjim, ali je moguće konstrukciju *da + prezent* zamijeniti deverbativnom imenicom:

odlučna je *u namjeri da obnovi karijeru* – odlučna je *u namjeri obnavljanja* karijere; bio je ustrajan *u namjeri da napravi* automobil – bio je ustrajan *u namjeri pravljenja* automobila; bio je odlučan *u namjeri da ulovi* provalnika – bio je odlučan *u namjeri lovljenja* provalnika; odlučan je *u namjeri da izbjegava* krvoprolića – odlučan je *u namjeri izbjegavanja* krvoprolića.

Još jedan složeni veznički izraz s leksemom *namjera* jeste *s(a) namjerom da*. I njime se eksplicira *namjera* s kojom se vrši radnja upravnog glagola:

Šefovi evropskih država i vlada otvorili su jučer u Briselu vanrednu sjednicu *s namjerom da se pripreme* za samit. (DA, XIV / 4723); ...najavljuju promjene s našim pozorištima *s namjerom da* naša teatarska scena konačno *krene* ukorak sa savremenim trendovima. (DA, XIV / 4730); Bilo je očigledno da je Borac došao *s namjerom da odnese* bar bod. (DA, XIV / 4733); ...da li socijalisti prihvataju principe na kojima se pravi vlada *s namjerom da se* Srbiji *obezbijedi* brz i stabilan razvoj. (DA, XIII/4561).

Može se primijetiti da su ovi izrazi, također, objašnjivi kao i oni s izrazom *u namjeri da*, gdje se konstrukcijaj *da+prezent* iz zavisne eksplikativne klauze može zamijeniti imenskom riječju, čime se dobija pravi prijedložni izraz:

s namjerom da se pripreme za samit – *s namjerom pripremanja* za samit; *s namjerom da krene* ukorak – *s namjerom kretanja* ukorak; *s namje-*

rom *da odnese* bar bod – s namjerom *odnošenja* bar boda; s namjerom *da obezbijedi* razvoj – s namjerom *obezbjeđivanja* razvoja.

Složenim vezničkim izrazom *s(a) ciljem da* može se, također, u složenu rečenicu uvesti zavisna namjerna klauza:

...nastojala da praktično *realizira* tu Senekinu izreku, *s ciljem da škola postane* dio realnog života. (ZNS, 15); Dizajniran je *s ciljem da se* uz pojednostavljeno objektno orijentisano programiranje *postigne* kompaktilnost. (DA, XIV / 4728); Napad talibana bio je dobro *planiran*, *s ciljem da se* preuzme važan punkt. (DA, XIII / 4607).

Kao i u ranije navedenim sličnim slučajevima spoj *da+prezent* iz zavisne klauze zamjenjiv je supstantivnom riječju nastalom procesom nominalizacije:

realizira s ciljem da postane – *realizira s ciljem postanka*; *dizajniran je s ciljem da se postigne* – *dizajniran je s ciljem postizanja*; *planiran s ciljem da se zauzme* – *planiran s ciljem zauzimanja*.

Sastavna klauza s namjernim značenjem

Sastavne (kopulativne) klauze iskazuju naporednost ili istosmjernost vršenja radnje koju izražavaju sa radnjom iskazanom u glavnoj klauzi. Takav odnos glavne i sastavne klauze općenit je i sveobuhvatan, te se unutar njega mogu uočiti odnosi u kojima inače stoje klauze zavisnih rečenica. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 412) Dakle, klauze sastavnih rečenica mogu stajati u vremenskom, mjesnom, načinskom, uzročno-posljedičnom, pa i namjernom odnosu. Za iskazivanje namjernog značenja sastavnim klauzama karakterističan je vremenski slijed, odnosno svojevrsan odnos omogućavanja vršenja jedne radnje izvršenjem druge:

Da li da izidem *i umiješam se?* (SKP, 29); ...bolje otići u taj „Hrakov“ *i ubiti ga*. (SKP, 32); ...išće ga ona od mene, *i sjeme šalje nekom tamo svome*. (SKP, 49); Volio je začeti tamo za zeleni sto činovničke kasine *i poigrati*. (ABM, 20); Osjećam da bi trebalo da ustanem *i da fizički razvadim ovaj sudar dviju ženskih histerija*. (SKP, 51).

Budući da na površinskoj strukturi ovakvih sastavnih klauza njihov konkretniji značenijski odnos nije vidljiv, potrebno je razmotriti njihovu dubinsku strukturu. Preoblikom zasnovanom na dodavanju nekog

od eksplicitnih namjernih sredstava pokazuje se da je radnja sastavne klauze uvjet radi kojeg se dešava i radnja prve klauze:

Da li da iziđem *s namjerom da se umiješam*; bolje otići u taj „Hrakov“ *da bi ga ubio*; išće ga ona od mene, *da bi sjeme slala nekom tamo svo-me*, volio je zaći tamo za zeleni sto činovničke kasine *s namjerom da poigra*; osjećam da bi trebalo da ustanem *kako bih fizički razvadio ovaj sudar dviju ženskih histerija*.

Kondenzacija namjernih klauza

Rečenična kondenzacija podrazumijeva preobličavanje klauza u nepredikatne strukture, čime se ukida gramatički status klauze zamjenjivanjem njenog predikata nepredikatnom strukturom (Jahić – Halilović – Palić 2000: 445, 446). Namjerne klauze podliježu infinitivizaciji, adverbizaciji, te nominalizaciji².

Infinitivizacija

Infinitiv je nepromjenjivi glagoski oblik koji može popuniti različite pozicije rečeničnog ustrojstva. Njime se, također, usložnjavaju i dopunjavaju nepotpune predikatne strukture. Infinitivom se može dopuniti i modalni glagol koji nema puno leksičko značenje.

Infinitivizacija namjernih rečenica moguća je samo uz glagole kretanja (Jahić – Halilović – Palić 2000:447). U tim slučajevima infinitivom se iskazuje radnja koja je namjera vršenja radnje upravnog glagola. Treba napomenuti i činjenicu da je infinitivizacija moguća samo pod uvjetom da sastavnice složene rečenice dijele isti subjekat (Jahić – Halilović – Palić 2000:446, Katičić 2002:506).

I kazao mu unaprijed tko *će doći kupovati*. (EČL, 335).

Preoblikom dobijamo konstrukciju *tko će doći s namjerom da kupi*, odnosno *tko će doći da bi kupio*, čime se potvrđuje funkcija infinitiva u iskazivanju namjernog značenja. Vidljivo je, dakle, da je u ovome primjeru jasno uočljiva radnja kretanja i njena namjera (doći i kupiti).

Adverbizacija

Adverbizacija je proces rečenične kondenzacije uz pomoć glagolskih priloga. I ona podrazumijeva iste subjekte u sastavnicama slo-

² Preoblika namjernih klauza u cilju dokazivanja njihovog namjernog značenja u dubinskoj strukturi, koja je izvršena u ovome radu, također, ukazuje na mogućnost njihove kondenzacije.

žene rečenice, odnosno monosubjekatski tip složenih rečenica. Namjerne klauze podliježu adverbizaciji uz pomoć glagolskog priloga sadašnjeg. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 446) Još je u 15. stoljeću bilježena upotreba glagolskog priloga sadašnjeg u funkciji iskazivanja namjernog značenja (Štrkalj Despot 2007: 421).

Glagolskim prilogom sadašnjim označava se radnja koja je istovremena s nekom drugom radnjom izrečenom nekim ličnim glagolskim oblikom u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti (Jahić – Halilović – Palić 2000: 285). U literaturi (npr. Jahić – Halilović – Palić 2000: 447, Silić – Pranjčević 2005: 198) susrećemo se s konstatacijom da se adverbizaciji mogu podvrći najčešće vremenske, uzročne i načinske klauze, te, nešto rjeđe, pogodbene i dopusne. Kao što se da primijetiti, ovdje se ne spominju namjerne klauze i mogućnost kondenzacije njihovog sadržaja procesom adverbizacije. Međutim, adverbizacijom, ali i rečeničnom kondenzacijom uopće, odnosi među klauzama jedne složene rečenice dodatno se usložnjavaju, budući da se gube svi formalni pokazatelji prirode njihovih odnosa. Preoblikom se i ovdje može pokazati i dokazati da ipak postoji mogućnost kondenzacije sadržaja i namjernih klauza.

Budući da namjeri po logici nije svojstvena istovremenost dviju radnji niti njihova izvršenost ni u jednom dijelu, glagolski prilog sadašnji kao moguće sredstvo iskazivanja namjernog značenja dovodi se u pitanje. Međutim, Milka Ivić (1995: 166), govoreći o gerundima, navodi da se glagolskim prilogom sadašnjem može iskazati tzv. omogućena radnja, te da se umjesto vremenskog odnosa radnji može sagledati i njihova uzročno-posljedična veza. Ona naglašava da se na taj način vrši „udruživanje dveju radnji u jedinstvenu događajnu celinu po principu postavljanja jedne od njih u ulogu omogućivača druge“. Namjerno značenje u takvim konstrukcijama, naravno, nije primarno, ali je na dubinskoj strukturi uočljivo.

U literaturi se navodi da adverbizaciji podliježu i nezavisne klauze u sastavu složene rečenice, i to one koje obilježavaju popratnu okolnost (Jahić – Halilović – Palić, 2000: 448). Međutim, posmatrajući bolje dubinsku strukturu takvih rečenica, te glagolskog priloga sadašnjeg kojim je izvršena adverbizacija njihovog sadržaja, zaključuje se, ipak, da među njima postoji i odnos namjere:

Mnoštvo se pred njim *sklanjalo praveći* mu put.
(EČL, 138); *Svu je Perziju obišao kupujući* blago.
(EČL, 206); ...a nebo nad tamnim brijegom
otvaralo je kapke, pokazujući modru zjenicu.
(MSDS, 21).

U navedenim primjerima moguće je izvršiti dvostruku preobrazbu – jednu, koja će pokazati naporednost radnji, i drugu, kojom se pokazuje da se jedna radnja dešava s namjerom izvršenja druge radnje.

Također, vidljivo je da vršenje jedne radnje omogućava izvršenje druge, te da se na taj način između njih uspostavlja svojevrsna uzročno-posljedična veza:³

Mnoštvo *se* pred njim *sklanjalo praveći* mu put.

- a) Mnoštvo *se* pred njim *sklanjalo i pravilo* mu put.
- b) Mnoštvo *se* pred njim *sklanjalo da bi mu pravilo* put / *s namjerom da mu pravi* put.

Svu je Perziju obišao *kupujući* blago.

- a) Svü je Perziju *obišao i kupovao* blago.
- b) Svü je Perziju *obišao da bi kupovao* blago.

...a nebo nad tamnim brijegom *otvaralo je* kapke, *pokazujući* modru zjenicu.

- a) ...a nebo nad tamnim brijegom *otvaralo je* kapke *i pokazivalo* modru zjenicu.
- a. ...a nebo nad tamnim brijegom *otvaralo je* kapke *da bi pokazivalo* modru zjenicu.

Manji broj zabilježenih primjera ukazuje i na mogućnost preoblike u vremensku klauzu, čime se vremensko značenje prepliće s namjernim:

Preispitujući tradiciju, dizajneri *su se vratili* tradicionalnim materijalima. (MAG, 25); *Završavajući* prvi let oko svijeta, koji je trajao 175 dana, dva američka aviona *spustila su se* u grad Sijetl. (DA, XIII / 4682) .

Ukoliko radnju glavne klauze posmatramo kao uvjet koji se treba izvršiti da bi se izvršila i radnja druge klauze, onda govorimo o namjernom odnosu među ovim klauzama, i preoblika bi bila sljedeća:

s namjerom preispitivanja tradicije, dizajneri *su se vratili* tradicionalnim materijalima; *s namjerom završavanja* prvog leta oko svijeta, koji je trajao 175 dana, dva američka aviona *spustila su se* u grad Sijetl.

U nekim primjerima zabilježena je upotreba negacije uz glagolski prilog sadašnji kojim je kondenzirana namjerna rečenična struktura. U takvim se primjerima glagolskim prilogom sadašnjim izražava odsustvo namjere s kojom se neka radnja vrši. Dakle, radnja glavne klauze vrši se bez namjere da se izvrši neka druga radnja iskazana, u ovim slučajevima, glagolskim prilogom sadašnjim:

³ Ovdje svakako treba imati na umu činjenicu da namjera predstavlja još nerealizirani uzrok, tako da ova uzročno-posljedična veza ukazuje upravo na takvu prirodu namjernog značenja.

Davali su oni kadiji hedije i ne tražeći protu-usluga... (EČL, 190); Na koljenu mi je hartija koja mirno čeka da primi moj teret, ne skidajući ga s mene. (MSDS, 2).

Preoblika ovakvih struktura moguća je uz pomoć izraza *bez namjere da*:

davali su oni kadiji hedije i bez namjera da traže protuusluge; hartija koja mirno čeka da primi teret bez namjere da ga skine s mene.

Nominalizacija

Kondenzacija klauza pomoću deverbativnih i deadjektivnih imenica naziva se nominalizacijom (Jahić – Halilović – Palić 2000:446). Za razliku od infinitivizacije i adverbilizacije, nominalizacija ne podrazumijeva iste subjekte u sastavnicama složene rečenice. Nominalizaciji podliježu različite vrste zavisnih klauza, među kojima i namjerne zavisne klauze (Jahić – Halilović – Palić 2000: 449):

Radi zaštite istrage, nisu jučer mogli otkriti više detalja. (DA, XIV / 4716); Poslije sam zarad liječenja otišao u Stambol. (EČL, 153); ...koračali kroz život prema nekom cilju. (A, XI / 24.12 / 59); Dozivala je čarobnom glazbom jutra vjerne na molitvu. (EČL, 298); Pošao sam u susret razrješenju tajne. (MSDS, 106); Oni to jedino koriste za kletve i sijanje smutnji. (HYM, 42).

Preobrazbom ovih nepredikatnih struktura u predikatne dobijaju se namjerne zavisne klauze. Time se potvrđuje da su one nastale procesom nominalizacije:

da bi zaštitili istragu, nisu jučer mogli otkriti više detalja; poslije sam, da bih se liječio, otišao u Stambol; koračali kroz život da bi stigli do nekog cilja; dozivala je čarobnom glazbom jutra vjerne da bi se molili, pošao sam da bih se susreo s razrješenjem tajne; oni to jedino koriste da bi kleli i sijali smutnje.

Zaključak

Na nivou složene rečenice namjerno značenje uočava se među klauzama, sastavnicama takvih rečenica. Eksplicitno namjerno značenje iskazuje se namjernom (finalnom) zavisnom klauzom. Međutim, ovo značenje može se uočiti i kod nezavisnosloženih sastavnih rečenica. Vznici namjernih klauza su *da, kako, neka, li*, a namjerne klauze uvode se

u složenu rečenicu i složenim vezničkim izrazima *u namjeri da*, *s(a) namjerom da*, te *s ciljem da*. Za iskazivanje namjernog značenja sastavnim klauzama karakterističan je vremenski slijed, odnosno svojevrsan odnos omogućavanja vršenja jedne radnje izvršenjem druge.

Klauze u sastavu složenih rečenica mogu podleći procesu kondenzacije. Namjerne klauze podliježu infinitivizaciji, adverbizaciji, te nominalizaciji. Infinitivizacija namjernih rečenica moguća je samo uz glagole kretanja, a adverbizacija se vrši pomoću glagolskog priloga sadašnjeg. Treba napomenuti i činjenicu da su infinitivizacija i adverbizacija moguće samo pod uvjetom da sastavnice složene rečenice dijele isti subjekat. S druge strane, nominalizacija ne podrazumijeva iste subjekte u sastavnicama složene rečenice i vrši se uz pomoć imenica koje se mogu javiti u svim prijedložno-padežnim namjernim izrazima.

Literatura

1. Arnaut 2011 – Arnaut, Alica, *Značenjska kategorija namjere u bosanskom jeziku*, Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, IX/2011, ISSN 1512–9195, 145–154.
2. Ivić 1995 – Ivić, Milka, *Lingvistički ogledi*, Drugo izdanje, Slovo-
vograf, Beograd
3. Jahić – Halilović – Palić 2000 – Jahić, Dževad; Halilović, Senahid; Palić, Ismail, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica
4. Katičić 2002 – Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Treće, poboljšano izdanje, HAZU, Nakladni zavod Globus, Zagreb
5. Kovačević 1990 – Kovačević, Miloš, „Usložnjavanje sistema modela zavisnosloženih rečenica u savremenom srpskohrvatskom jeziku“, *Književni jezik*, 19/2, Sarajevo, 57–70.
6. Pranjković 1999 – Pranjković, Ivo, *Suodnosna vezna sredstva u hrvatskome jeziku*, Die grammatischen Korrelationen, Institut für Slavistik der Karl-Franzens- Universität, Graz
7. Stevanović 1974 – Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Drugo izdanje, Naučna knjiga, Beograd
8. Štrkalj Despot 2007 – Štrkalj Despot, Kristina, „Sintaktička funkcija participa u hrvatskom jeziku 15./16. stoljeća“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 33, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 413–429.

Izvori

- A *Azra*, magazin za cijelu porodicu, XI/24.12/, Sarajevo, BiH
- ABM Abdurezak Hivzi Bjelevac, *Minka*, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
- DA *Dnevni avaz*, Sarajevo, XIII/4561–4682, XIV/4703–4724
- EČL Enver Čolaković, *Legenda o Ali-paši*, Svjetlost, Sarajevo, 1998.
- HYM Harun Yahya, *Muhammed (s.a.v.s.)*, Bosančica print, Sarajevo, 2004.
- KNJJ *Književni jezik*, Časopis za jezik i književnost, 19/2, 16/3–4, Sarajevo
- KS Tatjana Neidhart, *Kultura stanovanja*, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
- MAG *Magazine za tebe i tebe*, br. 27, Sarajevo, BiH, 2009.
- MSDS Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Svjetlost, Sarajevo, 1984/85.
- SKP Skender Kulenović, *Ponornica*, Svjetlost, Sarajevo, 1984/85.
- ZNS *Zbornik Naučnog skupa*, Pedagoški fakultet, 2008.
- ZTK „Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnoj školi“, *Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona*, br. 7/97, 1997.

COMPLEX SENTENCES AND INTENTIONAL MEANING

Resume:

When talking about the intentional semantic field, we actually talk about a relatively wide range of linguistic units. At the level of complex sentence intentional meaning is observed among clauses, the components of such sentences. Explicit intentional meaning is expressed by intentional (final) subordinate clause. However, this meaning can be found in independent complex constituent sentences. Clauses in the composition of complex sentences can succumb to the process of condensation. Intentional clauses subject to infinitization, adverbialization and nominalization.

Key words: complex sentence, intentional meaning, final clause, conjunctions, sentence condensation